

PROXECTO COMENIUS

ENTREVISTA A...

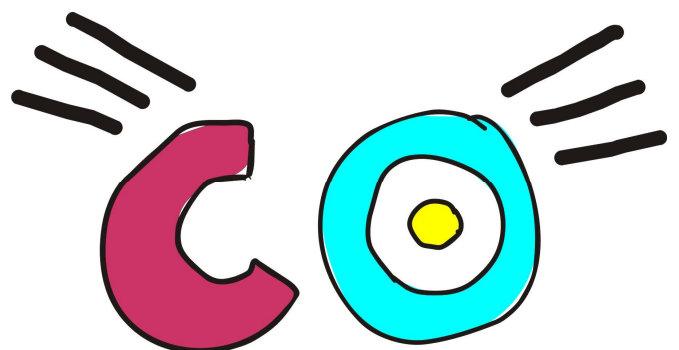
SUSO DE TORO

- Escritor -

IES MARUXA MALLO
ORDES

Education and Culture
Lifelong learning programme
COMENIUS

Xesús Miguel de Toro Santos (Suso de Toro) naceu en Santiago de Compostela, en 1956. Publicou máis de 20 libros en galego. Escribe guións para televisión e artigos xornalísticos. Tamén participa en programas de radio de forma habitual.

Manexa moi ben o idioma e os mitos. A súa vida está intimamente ligada a Galicia. Afectoulle moito a catástrofe do Prestige e foi un dos fundadores da plataforma 'Nunca Máis' e liderou as manifestacións que se levaron a cabo.

Unha das súas novelas, 'Trece badaladas', acadou un gran éxito, tanto de público como de crítica, e foi traducida ao castelán en 2003. Foi galardoado co Premio Nacional de Narrativa e o libro foi traducido a varios idiomas e serviu de inspiración para unha película.

A súa obra está traducida a varios idiomas e estúdase en algunhas universidades europeas. 'A sombra cazadora', 'Non volvas', 'Conta saldada' e 'Calzados Lola' pronto serán levadas ao cinema.

PREMIOS

Premio da Crítica de Galicia en 1988
Premio da Crítica Española en 1993 y 2000
Premio Blanco Amor de Novela in 1997
Premio Nacional de Narrativa en 2003

PUBLICACIÓNS

Caixón desastre (1983)
Polaroid (1986) Premio galego da crítica
Land Rover (1988)
Ambulancia (1990)
Tic-tac (1993) Premio español da crítica
A sombra cazadora (1994)
Conta saldada (1996)
Unha rosa é unha rosa (1997), theater
Calzados Lola (1997) Premio Blanco Amor
Círculo (1998)
Non volvas (2000) Spanish Critics' Award
Trece badaladas (2002)
El príncipe manco (2004)
Morgun (2004)
Home sen nome (2006)
Sete palabras (2010)

PERIODISMO

Parado na tormenta
Eterno retorno
O país da brétema
A carreira do salmón
Nunca mais Galiza á intemperie
Españois todos: As cartas sobre La mesa
Ten que doer: literatura e identidade
Outro idea de España: Mar de fondo
Madera de Zapatero
Outra Galiza (2008)

SUSO DE TORO: escritor

Data entrevista: Venres, 26 marzo

Preguntas e entrevista:

Lidia Remuiñán Rey
Lidia Sabel Blanco

Asesoría:

Xosé Manuel Fernández Castro
Ana Mª Calvo Mariño

Supervisión preguntas:

Xosé Manuel Fernández Castro
Mª Isabel Mato Torres
Ana Mª Calvo Mariño

Gravación e edición audiovisual:

Xosé Manuel Fernández Castro
Raquel Rendo Martínez

Fotos:

Mª Isabel Mato Torres

Transcrición galego:

Paula Gende Candal,
María Tasende Vilariño
Noelia Varela Rey
Gonzalo Pulleiro Juncal

Supervisión transcrición galego:

Mª Isabel Mato Torres
Antonio Sayáns Gómez
Xosé Manuel Fernández Castro

Traducción inglés:

Mª Isabel Mato Torres

Supervisión versión inglesa:

Marisol Liste Noya

Contacto co entrevistado:

Mª Isabel Mato Torres

Deseño gráfico:

Rosa Mª Maceiras Miñán

Como se define Suso de Toro a si mesmo? É o mesmo de cando comezou a súa andaina literaria?

Nunca se é o mesmo. Cos anos unha persoa é, máis non é, a mesma. Porque tes un carácter, unha maneira de ser, e iso non cambia. Hai unha cousa que non sabedes probablemente os adolescentes, ou descubridelo máis adiante: os adultos seguen a ser o mesmo rapaz que foron. No fondo, un home ou unha muller sempre é o rapaz ou rapaza que foi. Os adultos seguimos véndonos como cando tiñamos 13, 14 ou 15 anos. Iso é curioso. De feito pasa moitas veces que un vello chega a vello e séguese vendo a si mesmo como un neno. Por iso é moi frecuente oír a un vello "como se pasou a vida! Que rápido pasou!", porque segue véndose como era daquela. O carácter non cambia. Eu sigo a ser o mesmo de carácter, polo tanto sigo a ser o mesmo adolescente que vive moito cara a dentro, que ten unha imaxinación desbordada, que lle gusta falar, que lle gusta contar, probablemente sentimental, eses rasgos daquel adolescente que fun quizais os manteña. Agora ben, na vida vanche pasando cousas e vas cambiando. Eu era un escritor, nos meus comezos de adolescente, moi inquieto, moi de ensaiar cousas novas, de experimentar cousas novas, e creo que iso sigo a selo como escritor. Cada libro meu é distinto do outro. Por que? Por un capricho? Non, porque realmente o que a min me gusta cando escribo un libro é que cada libro é un desafío. Non é tanto un libro como un propósito. Apetéceme facer isto, ou ensaiar isto outro, gustaríame poder traballar este tema, entendes? Para min, creo que si sigo a ser aquel adolescente inquieto, incluso molesto para os demais, porque ás veces son moi crítico, comigo mesmo e cos demais tamén. Creo que sigo a ser o mesmo.

Cales son as diferenzas máis importantes entre a súa primeira obra narrativa, *Land Rover*, e a última, *Sete palabras*?

Ben, a miña primeira obra narrativa que me publicaron

foi un contiño no ano 82. Logo no 83 ou 84 saquei un libro de contos que se chamaba *Caixón desastre*. E logo foi *Polaroid* polo ano 86. Eses libros, incluído *Land Rover*, que é unha novela, son todos experimentais. Cántanse historias, pero tamén ensáíase, xógase con cousas. Experimento de que maneira vou contar unha historia, e experimento de todas as maneiras. É dicir, xoguei con moita liberdade, hai moito de xogo, por así dicir. E quizais *Sete palabras* xa se corresponde coa idade que vou tendo, vas vivindo e vaste facendo máis sereno e máis tranquilo. Non sei se é menos experimental no fondo, pero na superficie, no aspecto, parece un libro máis clásico. Non sei se contestei.

Xesús Miguel de Toro Santos, ten a mesma perspectiva dun creador de novos espazos e universos literarios como cando se transforma en Suso de Toro, o narrador?

Pois vamos ver, para Xesús Miguel de Toro Santos empecei sendo o que a miña tía chamaba "o vello dos contos", é dicir, alguén que nace da oralidade. O que me gustaba realmente era ouvir contos, ouvir historias, que ás veces contabamos os nenos entre nós, e a partir de aí realmente empezo a facer literatura, desde o máis humilde. A miña familia non é unha familia na que meus pais tivesen estudos, nin meus avós. Eu empezo realmente coa literatura máis pobre e máis popular, coa oralidade, coa literatura oral, coa palabra, cos contos que se contan, cos sucedidos e coas invencións. Posteriormente de neno, e logo de adolescente empezo a ler literatura máis culta, desde Valle-Inclán cara adiante, literatura doutros países, doutras linguas, literatura do século XX, do século pasado. Todo iso fórmame. Pero realmente, como Xesús Miguel de Toro Santos, a persoa particular, intento ser unha persoa que ten unha vida privada, e vivir de acordo coa idade que teño e co papel que teño. Son un adulto que é pai de familia e teño que vivir de acordo con certas normas e con certas limitacións. Non ten a mesma liberdade unha persoa solteira e ceiba, que non ten responsabilidades con ninguén, que unha persoa que ten responsabilidades con outros. Entón eu teño que ser un adulto, digamos, responsable, interpretado á miña maneira, cada un entenda ser adulto dunha maneira distinta. Pero unha cousa é, efectivamente, o cidadán particular, a persoa particular, e outra cousa é o escritor. Como escritor, en cambio, teño que ser responsable tamén, pero teño que ser moi libre. A literatura pídeche unha gran liberdade, tes que ser moi libre para escribir exactamente o que ti queres. Realmente un escritor ten que sentirse moi libre para decidir "vou facer isto aínda que pareza unha barbaridade porque creo que o debo facer", sen importar que outras persoas me digan que é unha barbaridade, ou un disparate, ou que non ten xeito. Se ti estás convencido de que o debes facer, débello facer.

Pero o escritor tamén ten unha responsabilidade. Coa túa obra podes influír nos demais, influír no sentido positivo ou negativo. Debes evitar influír negativamente, trasladar malas ideas a outros, ideas antihumanas, ou defender cousas que sexan odiosas, cousas que lles fagan dano ás persoas. Pero con esa responsabilidade de fondo, tamén necesitas moita liberdade. Entón digamos que Xesús Miguel de Toro Santos é un cidadán particular que ten unha marxe

de liberdade menor. En cambio o escritor Suso de Toro, cando escribe, séntese moi libre, escribe os libros que quere escribir, por iso me saen uns distintos dos outros.

Como e cando naceu Suso de Toro como escritor?

Pois vamos ver. Hai un rapaz que, con 13 ou 14 anos, xa quere empezar a escribir, e con 15, 16 anos, empeza dun modo máis sistemático e ordenado a buscar, a formarse literariamente, a decidir que libros quere ler, que autores ten que ler, a enterarse e preguntar. Ese adolescente, ese escritor, empeza xa a esa idade. Daquela nin me chamaba Suso de Toro nin nada, eu era Suso. O meu nome formal, oficial, é Xesús Miguel de Toro Santos, pero non existía o Suso de Toro. Suso de Toro comeza no ano 82 cando me premian un conto. Publícanme un conto nun libro colectivo e vexo que no libro están os nomes de varios autores: primeiro conto, Fulano de tal, segundo conto, "De 10 a 11", un conto moi breve, e debaixo viña Xesús Miguel de Toro Santos. Entón, cando vin aquilo dixen "desta maneira nunca chegarei a nada como escritor, cun nome tan longo ninguén se vai acordar". O nome ocupaba o dobre ou o triplo do que ocupaba o título da obra. Para o segundo libro, un libro de contos, de narracións, que se chama *Caixón desastre* pensei "teño que ter un nome de autor, non podo asinar con todos os meus nomes, teño que escoller". Entón seleccionei un nome que é o primeiro apelido e

o nome hipocorístico, o nome común co que me chaman. Sabedes que na Galiza aos Xesuses chámannos Chuchos ou Susos. A min chamábanme Suso, e decidín que ía asinar Suso de Toro. Escollín un nome moi breve. Despois díxéronme que era un pseudónimo moi bonito. Pois cadrou así, viña sendo como me chamaban.

Vostede dixo nunha entrevista que "sen imaxinación non somos case nada". A que se refería?

En primeiro lugar, hai que ter en conta que a imaxinación e mais a memoria están no cerebro no mesmo lugar, é dicir, imaxinación e memoria nas persoas veñen sendo case o mesmo. Por iso, ás veces, cando les a obra dun autor ou autora, se logo sabes aspectos da súa vida, dáste conta, decátaste de que o autor ou autora fala do seu mundo, da súa vida. A nosa imaxinación ten uns límites, a de todo o mundo. E os límites da nosa imaxinación están relacionados basicamente co que vivimos e co que coñecemos. Hoxe en día nós sabemos moito a través da televisión, dos filmes. Polos programas da televisión coñecemos moitos lugares onde nunca estivemos. Se cadra nunca estivestes en Nova York, pero estades fartos e aborrecidos de saber que os taxis alí son de cor amarela, e de que hai edificios enormes, altísimos, e de que alí hai xente de todos os países, e de que uns falan inglés e outros non, e que hai un río, e que hai delincuentes. E tamén sabedes que os policías de Nova York visten de cor azul. Iso sabémolo todos porque estamos fartos de ver imaxes e información audiovisual. Hoxe en día temos a imaxinación ensanchada ou alimentada por moita información. Isto non acontecía hai 50 ou 100 anos. Hai cen anos a xente que vivía aquí só sabía do mundo exterior o que lle contaban os que viaxaban fóra. Cando viña alguén de Cuba, de Brasil ou Arxentina a xente preguntáballe "E como é alí a vida?, e que comen?, e como se vive?, e que falan?". Entón eles contábanche "Pois alí vai moita calor e hai moita xente desta maneira". Nós hoxe temos unha información enorme, sen darnos conta sabemos moito. De todos modos, basicamente o que nos alimenta é o que temos vivido. Por iso quen naceu nunha aldea, por exemplo, se logo escribe, tende a escribir cousas propias do mundo en que naceu. Quen naceu nunha cidade tende a tal, quen nace nunha casa de xente rica e con estudos onde hai biblioteca, os seus pais eran marqueses ou notarios ou o que sexa, pois contan historias da xente da burguesía ou da nobreza. Os que nacen nunha familia traballadora, nun ambiente de traballo contan historias dese mundo. Case sempre hai unha correspondencia entre o autor, as historias que conta, o tipo de personaxes,

e o mundo de onde vén. O que non me acorda agora é cal era a pregunta... "sen imaxinación non somos case nada". Efectivamente, pois creo que tiña razón. Ás veces un di unhas cousas e máis adiante ve que non tiña razón, pero neste caso creo que si teño razón. A memoria e a imaxinación están relacionadas. A memoria é a imaxinación levada cara atrás, e a imaxinación é a memoria levada cara adiante. Quero

dicir que debemos coñecer o noso pasado para imaxinar o noso futuro. Unha persoa que non sabe quen é, que perde a memoria, non é capaz de imaxinar cousas, a que cousas pode aspirar, que cousas lle gustarían, que cousas lle agradarían. Imaxinemos que unha persoa perde a memoria dun modo absoluto, que non sabe quen é, de onde é, cal é o seu pasado, a súa vida. Esa persoa é como un náufrago, que non ten cara a onde ir, non ten ningunha nave, nin unha lancha, nin tampouco un porto a onde ir, nin sabe a onde quere ir, é unha persoa que queda quieta, fica parada, párase no medio e non sabe cara a onde ir. Está atordoada. Por iso digo que a memoria é o alimento, é a base necesaria para a imaxinación, para proxectar, é dicir, eu veño de aquí, eu son deste lugar, desta xente, desta historia, e gustaríame conseguir isto outro. E no fondo, se en vez de pensármonos a nós mesmos, como un individuo, como unha persoa soa, se nos vemos como un membro dunha cadea, dunha estirpe, dunha familia, que nós continuamos aos nosos maiores, se o pensades dese modo dádesvos conta de que os vosos pais teñen unha historia, e que para vós imaxinaron outra historia. Para vós desexan unha perspectiva, un horizonte, unhas cousas distintas, e sempre, ou case sempre, mellores cás que tiveron eles. Iso é posible porque as familias teñen imaxinación, teñen memoria, saben de onde veñen e, ao mesmo tempo, teñen imaxinación. Esa imaxinación, eses plans de futuro, proxéctanos en vós, que sodes fillos, e nun futuro seredes nais ou pais, e entón probablemente, faredes o mesmo, e diredes "o meu pai e a miña nai era isto, gustáballes

aquilo, e pensaban nisto. Querían para min tal, e eu agora, que non puiden conseguir isto, a ver se vós o podedes facer". E proxectaredes probablemente neles unha ilusión, un horizonte, un futuro. Isto é necesario, é humano, e ademais é necesario. Pero tampouco hai que afogar os fillos coas frustracións, coas ilusións dos pais. Cada un de nós continuamos aos que viñeron antes, aos nosos maiores, pero tamén, somos persoas, individuos, temos dereito a ter unha vida que non nola dean programada, a ter as nosas opcións, porque cada un de nós somos un *cocktail* xenético, somos unha mestura, cada un de nós, aínda sendo irmáns xemelgos, somos distintos. Cada un de nós temos dereito a ter unha vida, a nosa vida, a vida particular, persoal, única. E temos dereito a escollela.

Se só se lle permitise seleccionar unha das súas obras para que quedase para a Historia literaria, cal sería? Por que?

Pois probablemente este último libro, que se chama *Sete palabras*. E se non fose ese, ao mellor escollía un libriño que é *A sombra cazadora*, que lle quero moito. É unha narración que está nunha colección xuvenil e sempre digo que é o libro que está máis cerca do meu corazón. Pero ben, son os gustos de cada un. Cando tes moitas obras, e eu teño xa moitos, moitos libros, creo que xa ando nos trinta, pois son xa moitos libros, e cada libro ten o seu lector. Eu encóntrome frecuentemente con moitas persoas que me din "pois gustoume tal libro", e logo está o outro ao lado que di "pois a min gústame tal". Cada un temos os nosos gustos. Os lectores dun autor que ten tantas obras coma min, cada un ten as súas preferencias. Hai moitos lectores entusiastas dun libro meu anterior, que se chama *Tic-Tac* e son entusiastas dese. Outros son de *Trece badaladas*, eu que sei. Eu, para min, collería este último *Sete palabras*, probablemente.

É moi diferente escribir guións para unha serie, como *Servicio de Urgencias*, que escribir unha novela como *A sombra cazadora*?

É completamente distinto. Cando escribes un guión tes uns límites. Cando se escribe un libro, escribo unha persoa soa, sentada na súa casa ou no seu despacho, e ten diante un papel e un bolígrafo. Para escribir non fai falta ter máis ca iso. Non se precisa outra cousa. Ou ben unha pantalla dun ordenador, que normalmente xa é o que facemos a maioría de nós. Eu empezo escribindo nun *block*. Sempre tomo notas nun *block*, tomo apuntes, anoto ideas e fago esbozos. Ás veces os primeiros parágrafos, e incluso as primeira follas, escriboas á man. Pero logo, cando xa tes collido o punto do asunto, xa tes máis ou menos claro como van ser as personaxes, sabes o ton... Escribir unha novela é como cando un músico escribe unha sinfonía, ou un cuarteto ou unha peza

musical, que hai que definir, non só se quero facer unha sinfonía para toda unha orquestra, ou facer un concerto para un só instrumento, por exemplo un piano ou para un cuarteto de corda; son pezas distintas. Que quero facer? Un conto? Unha novela? Unha novela breve? Unha novela extensa de moitos personaxes? Son obras distintas. E logo, ademais deso, tes que coller o ton,

non é o mesmo *re* que *do maior* ou *menor*, *clave de sol*... Dalgún modo, todo iso o escritor tamén o fai. É dicir, este libro, en que clave quero escribilo?, en clave dunha traxedia?, en clave elexíaca?, en clave humorística?, en clave de ton medio?, intermedio?... Esas cousas tenas que ter definidas ao principio. Cando iso xa o tes definido, xa sabes como falan os personaxes, sabes quen vai contar a historia e sabes esas cousas, entón xa te botas a escribir no teu ordenador, ou iso é polo menos o meu caso.

Neste aspecto é distinto un libro a un guión. Na literatura, como xa dicía, traballas ti só, con total liberdade, estás só ti no teu cuarto, e non respondes ante ninguén, máis que ante ti mesmo, que che saía ben, ou que che saía mal. En cambio un guión, sexa un guión humorístico, como eran estes e ademais moi breves, ou sexa un guión para unha ficción, unha longametraxe, (tamén teño escrito para longametraxes), pois en cada caso xa é distinto. O libro escribilo ti só e entrégaslo ao editor xa feito. En cambio, cando escribes un guión, escríbelo para un produtor ou varios produtores, é dicir para persoas que che encargan o traballo, que poñen un diñeiro, que te contratan, para un director que di "ai, eu non quero escribir esta historia, este guión, eu quero unha historia que sexa romántica, ou que teña intriga, ou sexa policial, e este home entrégame un guión que é de humor ou é unha traxedia, ou unha historia amorosa, e eu iso non a quero". Ti estás traballando de encarga, sempre. E ademais no proceso de facer unha película non só intervén un produtor senón que, ás veces, hai dous produtores, tres... Entra xente que pon un capital, por exemplo, chega e participa unha televisión na película é di "esta película tal como está, non nos gusta,

queremos que lle cargues un pouco máis de acción ou algo máis de emoción". Entón o director diche "mira Suso, hai que refacer o guión", ou "hai que meterlle máis emoción". É dicir, traballas para outros e tes unha marxe de creatividade menor. O que aprendes ao escribir para outros, para televisión ou para o cinema, o que se aprende é a ser humilde, a escribir con moita humildade, sabendo que tes que someterte ás encargas. Non é mesmo que a un carpinteiro lle digan "fai unha mesa, como ti queiras, heiche pagar ben e vas facer a mesa coa liberdade que queiras". O carpinteiro empeza a traballar, a facer de ebanista, a retorcerlle as patas, a facer a mesa redonda, ou cadrada, rectangular, e con decorados... É moi distinto iso, a que che diga "fai unha mesa con este prezo e que sirva para un comedor escolar". Son cousas distintas. Tes unhas limitacións moito maiores. Neste caso en *Servicio de Urgencias* as limitacións eran máximas. Era facer unha historia de humor, ambientada nun servizo de urxencias, con moi poucos medios, con moi pouco diñeiro, con moi pouco diñeiro para pagarme a min, moi pouco tempo para escribilas, escribía cada unha delas nunha semana, e ademais cunha gran brevidade, para que durara entre 10 ou 15 minutos. E claro, tes que meter humor, darlle traballo a todos os actores da serie, que todos digan algo, que entren e saian, que faga rir, que teña unha historia e que sexa breve, e que acabe o capítulo. Esas son unhas limitacións moi grandes. Pero a min apeteceume precisamente porque era un exercicio de humildade máxima, de rigor máximo, de disciplina máxima. Apeteciame.

Vostede acadou moitos premios, o Premio da Crítica Española, Premio da Crítica de Galicia, Premio Blanco Amor, Premio Nacional de Narrativa... que outros premios lle gustaría recibir?

O Nobel. (ha!, ha!,...) E rides. E rides. A min encargoume meu pai o Nobel. O que pasa é que agora xa morreu e xa me dá un pouco igual, pero cando vivía, a verdade é que tiña un pouco de présa a ver se me daban o Nobel dunha vez. Naturalmente digo isto con humor, porque sabedes que o Nobel volo dan, basicamente, en parte pola idade, non llo dan a ninguén por debaixo dos 60 anos, hai que pasar dos 70 ou así, e veremos se alí chego. E, por outro lado, hai outra cousa, hai un problema de poder, das relacións de poder. Eu sempre digo que son un escritor. Nin galego, nin español, nin nada. Só escritor. Escribo en galego porque son galego e vivo no meu país. Son cidadán do meu país e teño as miñas responsabilidades como todo o mundo co meu país, coa sociedade na que nacín e que me criou. Agora ben, se eu nacese na China escribiría seguramente en chinés mandarín, ou chinés cantonés, e se vivise en Italia escribiría en italiano, o máis seguro. Quero dicir que eu son escritor, sen máis. Agora ben, o

sitio no que naces inflúe. Como a situación de Galiza. Galiza non é un estado. Galiza é unha comunidade autónoma dentro do Estado español. E a nosa lingua é unha gran lingua no mundo, é a lingua na que fala Lula, é a lingua na que escribiu Pessoa e moitos escritores portugueses, na que escribe Saramago, na que escriben autores brasileiros ou angolanos... mais polos límites políticos do estado, é unha lingua cerrada dentro das catro provincias galegas, de maneira que os escritores galegos non temos detrás un estado. E polo tanto, non temos detrás moito poder político. E cando dan un premio Nobel de literatura, o que se premia, case sempre, é a un estado, a un país. Por exemplo, cando lle deron o Premio Nobel a José Saramago que, como sabedes, é un escritor portugués, aínda que viva nas Canarias, pois discutíuse se llo daban a el ou a outro escritor brasileiro. A ver quen o merecía máis. Pero o que estaban premiando era unha lingua, o portugués. Por que? Porque nunca se lle dera un Premio Nobel a un escritor en portugués. Nós, os galegos, non entramos nesa categoría, nós somos escritores desasistidos de poder, de respaldo. É moi difícil que llo dean a un escritor que non ten un estado detrás. O único foi, quizais, a un escritor xudeu, que escribía nunha lingua, Yiddish, que é unha lingua que está a desaparecer e que falaban os xudeus do centro de Europa cara a Oriente, Alemaña mais a Unión Soviética daquel momento, por esa zona. Con motivo do antisemitismo en Europa e da persecución dos nazis e todo iso, os que se salvaron emigraron cara aos Estados Unidos e hoxe tan só o falan os vellos, en Nova York sobre todo, e alí hai unha comunidade ampla de xudeus. Moitos aínda falan o Yiddish, os novos xa case non o falan, falan o inglés, ou se queren falar unha lingua xudía, aprenden e falan o hebreo. Pero o que eu quero dicir é que existiu un escritor que se chamaba Isaac Bashevis Singer, que é un gran novelista, con novelas moi interesante, ao que lle deron un Premio Nobel. Un escritor nunha lingua que non tiña estado. Pero tiña detrás algo moi importante, a forza que os xudeus teñen no mundo, o apoio dos xudeus norteamericanos, que teñen moito poder económico e político, e mesmo o estado de Israel. Isaac Bashevis Singer escribía nunha lingua de xente que non tiña estado, pero tiña moito poder político detrás. Se non é así, é moi difícil conseguir o Premio Nobel. Todo isto viña a conto de que a miña ilusión era ter o Premio Nobel, ha!, ha!...

Ao longo da súa andaina literaria publicou só unha obra de teatro, *Unha rosa é unha rosa*, que é unha comedia de medo, a que se debe que escribira tan pouco teatro?

Eu quérolle moito ao teatro, e moito do que escribo,

varias novelas, de feito foron adaptadas ao teatro tres veces, que eu recorde. De modo que no que escribo hai moita vocación de crear personaxes que actúan e falan, é dicir, é moi teatral. Moitas das cousas que escribo son teatrais. Algo que sinalan os lectores que seguen os meus libros é que os personaxes falan cunha certa naturalidade que parece que os escoitas falar. Efectivamente creo que hai moito de cinematográfico e teatral no que escribo. Agora ben, por que non escribín máis teatro? Pois porque probablemente cando me imaxinei de escritor, sempre me imaxinei como escritor de libro, e sempre imaxinei que un escritor é o que escribe libros. E probablemente porque no noso país hai pouca tradición teatral. Se cadra, se eu fose un escritor británico, dun lugar como Londres, onde hai unha tradición teatral riquísima, onde os estudantes da vosa idade, no seu instituto estarían lendo en alto nas aulas, e representando as obras de Shakespeare, porque teñen que ler teatro nas aulas, pois con esa tradición ao mellor eu escribía máis teatro. No meu país, cando me imaxinei de escritor, con 15 ou 16 anos, non había teatro. Hoxe hai teatro, pero daquela non había. Recordo que había na miña cidade, en Santiago, unha compañía teatral que se chamaba Ditea, que unha vez ao ano representaban unha obra teatral. Case sempre eran as mesmas. E ese era o teatro que había. Polo tanto, eu creo que a única explicación é esa. Agora ben, teño moitas ganas, sinceramente, teño moitas ganas de escribir teatro. Agora teño unha noveliña empezada, que está parada porque estou coa promoción do libro novo, pero probablemente cando a retome e a acabe, quizais o que veña a continuación sexa unha obra teatral. A ver. A ver.

Ten outros textos inéditos?

Inédito polo de agora non teño nada. Teño unha obra empezada, na que se me están a xuntar personaxes doutros libros anteriores, personaxes de *Land Rover*, personaxes de *Calzados Lola*, personaxes de *Trece*

badaladas e de *Homes sen nome*. Estanse xuntando como se fosen a miña familia ou os meus amigos. Personaxes doutras historias estánseme xuntando neste libro. Pero está parada, teño pouco menos de trinta páxinas, e agora téñoa parada porque a literatura o que che pide, para poder meterte nunha obra, é tempo, tranquilidade, continuidade, e estou tendo unha temporada con moitas interrupcións, que me impide traballar nunha novela. Unha novela non se pode facer aos poucos. Aos poucos pódese facer un

conto. Unha novela pídeche continuidade, apagar o teléfono móbil, non mirar o correo electrónico, non atender recados, non viaxar, non desprazáreste, é estar un día tras outro lidando e dándolle voltas, porque a creación literaria pide fermentación. Hai unha parte primeira, na que hai que traer o trigo, o millo, o centeo, hai que traer o grao, hai que moelo, hai que amasar, hai que deixar levedar... Hai que deixar tempo. E logo aínda hai que enfornalo. Quero dicir que a creación é un proceso que pide destilación, que pide tempo. Non podes facer unha cousa nun momento. Normalmente non fas unha cousa ben feita, sobre todo unha novela, en poucos días. Aínda que eu escribín *Ambulancia* en 15 ou 20 días e *Land Rover* nun par de meses, a verdade é que foi moi rápido, normalmente unha novela, un libro sempre pide máis. E aínda así, cando te sentas é porque antes houbo un traballo previo de levar dentro, de engordar e irille dando forma

ás cousas, antes de botalo fóra, igual que nun embarazo. Cando che preguntan “canto tempo leva escribir unha novela?”. Pois o meu último libro levoume como un ano, un ano dedicado a iso. Agora ben, antes diso o meu libro levaba comigo uns sete anos. Sete anos debía levar desde que decidín escribilo. Polo medio este libro foi dando voltas, como unha semente, foi dando voltas, e dando voltas, e co curso dos anos fun facendo cousiñas, acumulando material, facendo preguntas. Nunca abandonei a idea, sempre fun traballando. Polo tanto, un ano levoume escribilo, pero facelo levoume sete anos.

Sabemos que escribiu unha biografía sobre Zapatero, a que se debeu que se decantase por ese tema?

Digamos que é un libro no que puxen o oficio de escritor, os meus coñecementos de saber como contar unha historia ao servizo dunha figura política, que eu pensaba que había que apoiar. Eu sempre, desde rapaz tiven un compromiso social forte, e logo político. Primeiro estiven en asociacións que hoxe se chamarían ONG, asociacións de tipo de caridade, axuda a persoas necesitadas, e despois en asociacións culturais e galeguistas. Con 17 anos entrei nunha organización clandestina na época de Franco, de modo que eu sempre estiven implicado na política, e continúei así ao longo da miña vida. Levo xa 15 anos sen estar nun partido político, porque non vexo ningún que me convenza exactamente, que me convenza tanto como para estar nel, pero si que teño as miñas ideas. Houbo un momento, logo do que aconteceu co *Prestige*, de como nos tratou aquel goberno de José María Aznar aos galegos, e tamén a partir de como nos meteron na guerra contra Iraq, no que entendín que había que volver a ser de novo moi activo na vida social e política. Non me parecía ben que continuase o goberno daquela xente. Entón optei por apoiar a un político que me parecía moi decente, moi íntegro, que quería facer outras políticas e quería cortar con toda aquela época. Pero eu non sei nadar e gardar a roupa, que é algo que sempre nos recomendan os maiores, que che din “ti ten todas as ideas que queiras, pero non te impliques”. Eu sempre me impliquei. E sígome implicando. Nese sentido foi unha forma de implicarme. Quíxenlle axudar a un presidente de goberno que me parecía que era bo para Galiza, que era bo para España, que era bo para as causas nas que eu creo. Había que defendelo dunha campaña de ataques persoais e descualificacións que me parecían inxustas. E, por outro lado, como teño unha amizade con el e o quero ben, decidín facer ese libro. Fixeno, digamos, como un acto militante. Non son do seu partido, pero crin que había que apoialo, e por iso o fixen. Máis que un libro de escritor, é un libro feito como un acto dun cidadán que quere apoiar unha

causa. Digamos que, se fose carpinteiro axudaríaio como carpinteiro, se fose electricista axudaríaio como electricista pero, como son escritor, axudeino facéndolle un libro.

Vostede participou nas manifestacións sobre o Prestige e escribiu *Nunca máis Galiza á intemperie*. Como cre vostede que influíu esta catástrofe na historia recente de Galiza?

Pois eu creo que influíu dun modo..., home, o desastre foi para a costa. Diga o que se diga os efectos foron terribles e fixeron moito mal. Diga o que se diga, fixeron mal e o mal queda feito. Ao mar e ao océano lévalle moito tempo recuperarse, iso non ten volta, digan o que digan. Pero se non é por nós, por como nos movemos, por toda a xente que se moveu, deixarían a costa sen mandar servizos para limpar. Cando viñan os voluntarios, botábanos de volta, mentían e ocultaban o que había. Se non é por nós, a desfeita sería moito maior, porque non terían limpado a costa, nin terían dado diñeiro aos mariñeiros, porque dicían que non pasaba nada. Entón non terían enviado o diñeiro para compensar as perdas. Entón eu creo que foi moi útil nese sentido. Pero á parte diso, as mobilizacións que fixemos, as respostas que demos a maior parte da sociedade, fíxonos ver aos galegos que non eramos o que pensaban eles que eramos nós. Porque eles crían que nós eramos unha xente á que se podía insultar, encher a súa costa de merda, e aínda por riba rir deles e chamarnos 'perros', como nos chamaron. Eles pensaban que nós eramos esa xente e demostrámoslles que nós eramos outra xente. Que tiñamos dignidade como persoas e como país. Entón eu creo que á sociedade galega valeulle moito isto, e tomou outra conciencia de si. Cambiou completamente. Creo que os galegos somos moito máis esixentes. Outra cousa é que os partidos se dean conta. Pero somos distintos. Aquilo cambiounos. Para ben.

Que tal é a súa relación coas novas tecnoloxías?

Umm! Máis ou menos. Eu abrín unha páxina web hai moitos anos, antes de que se inventasen os *blogs*, creo que no ano 99, porque botáranme do xornal onde traballaba e non tiña onde publicar. O meu nome estaba prohibido en moitos periódicos así que abrín a páxina web para poder dicir alí todo o que quería. Chameille *Botelha ao mar* (<http://botelhaomar.blogspot.com>). Agora nos últimos anos teño un *blog* que se chama <http://susodetoro.blogaliza.org>. Persoalmente non teño moito interese en estar todo o día encerrado enredando en Internet porque vánseche horas. Internet é unha cousa moi viciosa. A xente que enreda tanto na pantalla logo xa nin le, nin atende, nin fala co que ten ao lado.

Está metido nun mundo virtual e pérdese aí. Lévache moitas horas e iso hai que sabelo. Internet é unha ferramenta marabillosa, pero tamén ten custo. Eu teño un *blog* por un motivo. Chegou un momento no que tiña tantos inimigos, desde envexas a inimizadas polas miñas ideas políticas, por verme posicionado publicamente, que había moita xente que me atacaba. Decateime de que cando ía dar unha conferencia a persoa que me tiña que presentar antes fora mirar en Internet. Pero o único que atopaba era "Suso de Toro es un traidor, Suso de Toro es un canalla, Suso de Toro es un rojo, separatista, es una mala persona...", que eu fixera un montón de cousas

malas. A persoa que buscaba en Internet só atopaba ataques dos meus inimigos. Iso non podía ser e por iso abrín un *blog* no que podo dar a miña propia versión de min mesmo, como persoa e como escritor. Internet é unha ferramenta utilísima, vai ser un lugar no que vivamos cada vez máis, a través do cal se fagan negocios e relacións persoais. Cando sexa máis rápido e ofrezca máis cousas vai ir aumentando. Será máis fácil de manexar e máis útil. Eu vexo o lado positivo, utilizo moito Internet para o correo electrónico, manteño o *blog*, busco cousas na rede, pero se quero comer un bocadillo non podo facelo na pantalla e se quero acariciar a unha persoa ten que estar ao meu carón. Cando estou mirando para a pantalla non estou mirando para os demais. Pero tamén lle plantexo unha certa crítica ao mundo da imaxe virtual. Hai que ser

consciente de que é unha cousa moi perigosa, moi dura, moi forte, unha grande enerxía. É como a enerxía nuclear, moi forte, moi intensa, moi produtiva, pero é perigosa. Haina que manexar con coidado. E Internet tamén. O mundo virtual tamén.

Se tivese que escoller entre papel e lapis ou pantalla e teclado, que preferiría?

O papel e lapis é mellor para empezar. Pero cando a literatura é, coma no meu caso, un oficio, entón tíraste á pantalla, xa que aínda que o papel é máis bonito, na pantalla podes corraxir as veces que queiras. Os meus primeiros catro ou cinco libros escribinos todos a man, aínda conservo os textos. Cando escribía a man tachaba e facía unha corrección, pero logo había que pasalo á máquina e, se quería corraxir algo, eliminar unhas liñas ou parágrafos, ou incorporalos, daquela tiña que refacer todo, volver atrás, volver ao principio. Eu daquela escribía con dous dedos de cada man, de tal modo que, antes de corraxir e pasar todo ese traballo de repetir un capítulo enteiro, deixábo sen corraxir. En *Land Rover*, por exemplo, eu tería feito máis correccións no libro se tivese ordenador. Probablemente no ordenador a novela estaría máis acabada, mellor, porque tería corraxido máis veces, e cada vez que corraxes é para mellorar. O ordenador ten unhas vantaxes enormes. Xa non nos damos conta do que supón escribir en pantalla, poder borrar, escribir, volver dúas páxinas atrás, e engadirlle capítulos... esas cousas son maravillosas. A informática permíteche facer o texto que realmente queres facer. O lapis é máis bonito, eu sigo tendo unha libreta na que tomo notas, non con lapis senón con estilográfica. Aquí teño a data na que abrín esta libreta, aquí vou facendo apuntamentos, aquí teño desde un libro que me interesa, unha idea para unha novela, para unha conferencia, un apuntamento para o *blog*, un esquema para unha conferencia... eu que sei... Aquí vou facendo apuntamentos breves, ideas para un conto, para unha

novela, unha obra teatral, un artigo de prensa... Por exemplo, aquí teño unha nota para un conto e son tres liñas e media. Esa é a idea. Supoñamos que me poño un día a escribir ese conto, a maioría destes apuntamentos nunca os desenvolvo porque teño non sei cantos cadernos coma este, pero supoñamos que un día me chaman dunha revista e me din "Suso, comprámosche un conto de tantas páxinas para tal data". Entón vou mirar a ver que ideas teño. Miro neste caderno e vexo se me vale este conto, se me apetece facelo ou non e se lle vexo xeito. A continuación abro o *word* no ordenador e empezo a escribir xa directamente no ordenador.

Digamos entón que, para min, hai os dous momentos. Esta idea que eu escribo a man aínda, hai quen xa o fai directamente nun *ipod*, e eu nun futuro pode que deixe de ter cadernos, pero polo de agora teño caixóns na casa cheos de cadernos, polo de agora teño un sitio para o lapis, a estilográfica e o papel, e outro sitio distinto para o ordenador. Pero imaxinádevos, cando nun futuro teña un "cacharriño" coma este, no que poida escribir cun punteiro sen tinta, como xa vai habendo agora, pois probablemente deixe de usar cadernos. E será unha mágoa porque queiras que non, isto son cousas, teñen tacto, teñen peso, teñen volume, mentres que, cando escriba o mesmo nun *ipod*, nunha pantalla que logo o traduza ao ordenador a caracteres electrónicos, o único que quedara será a linguaxe, é dicir, as palabras. Os escritores traballamos con algo que é inmaterial. Eu teño moita envexa dun carpinteiro, e mesmo dun panadeiro, ou dun pintor, ou dun escultor, porque fan cousas. Cando un pintor pinta, enfóuzase, máchase, lúxase, pero mancha tamén a parede, o lenzo, e aí quedan manchas, o escultor traballa na pedra, traballa na madeira na arxila, no ferro ou no que sexa, e fai algo. O escritor non fai nada. Estás sentado no ordenador, "fuchicas", pero non fas nada. Traballas con algo inmaterial. E cando traballas cun ordenador, se estás escribindo na pantalla e, nese momento, marcha a luz, foise todo. Por que? Porque realmente estás traballando con nada, non ten

substancia. Polo de agora mentres escribimos en papel, aínda parece que temos algo de substancia, algo que existe. No futuro escribiremos palabras como se non existisen, como se traballases cun fio invisible, con cousas que non existen, non? Ben... isto é filosofía barata que non leva a ningún lado.

Cre que os ordenadores poden supoñer a desaparición do libro en papel?

Eu creo que o libro en papel vai desaparecer. Hai quen di que non, pero eu creo que si. Así de claro. Por un motivo moi simple. O libro é un gran invento e funciona moi ben, por iso leva funcionando séculos, está moi ben pensado. Foi un invento que foi mellorando. Pero o que vai ocorrer é que coas novas tecnoloxías e cos novos materiais están descubrindo cousas que funcionan tan ben como o libro e van funcionar mellor có libro. Os “cacharros” que haberá non van ser como son agora. Igual que Internet no futuro vai ser moito mellor. Quizais no futuro Internet non teña nin teclado. Ao mellor no futuro ti dislle “ábreme *word*, vai a www.terra...” e a pantalla xa che fai todo, de maneira que ti falas e a máquina nese momento faino. Vai ser moito máis rápido, vai cambiar moitísimo todo. Probablemente non teñamos teléfono como agora. É posible que teñamos unha pantalla pequeniña para falar por ela uns cos outros. Probablemente vai haber un aumento da oralidade e haxa que escribir menos. Unha persoa analfabeta, no futuro, seguramente poida utilizar Internet e moverse perfectamente en todo porque basta con que saiba dicir de memoria “páxina de Iberia, un voo a Barcelona, pola mañá, o número 3...” a pantalla vaiche falando e ti vaslle dicindo. De modo que van cambiar moitas cousas e os libros tamén. Cando ti teñas un soporte, non como é agora, senón un soporte brando coma este, unha cousa así que teña unha beiriña metálica na que vai a memoria, a batería, que podes dobrar, encartar... que o podes meter no bolso, que o podes levar á praia, ou ir traballar ao campo, que o podes levar no autobús e que aí haxa non sei cantos libros metidos, o xornal do día, o xornal deportivo e a revista científica que queiras, e que teñas miles de páxinas metidas nesta memoria, e que lle digas “quero ler este libro” e aparece, e cando a descarga dese libro sexa máis barata do que che resulta en papel, pois nese momento o que vai acontecer é que o libro non pode competir porque vai haber un invento mellor que o vai superar. Hai xente que prefire crer no romanticismo do libro e di que sempre haberá libros, pero eu, a min encántame os libros, escribo libros, fago libros... pero eu non me quero enganar, eu creo que as novas tecnoloxías están fabricando cousas que van superar o libro. O libro en papel seguramente desapareza, como o xornal en papel, que probablemente tamén desapareza.

Que opina como escritor?

Como escritor non sei de que modo vai influír nos meus intereses profesionais. Está habendo unha crise moi importante nas empresas editoriais que ten diversas

causas, pero unha delas é precisamente a preocupación polo futuro do libro en papel. As empresas están preocupadas. Non saben como vai ser no futuro o mercado da literatura. E iso estame afectando. Estanos afectando a todos os escritores. Pero supoño que a través do libro electrónico, a través da descarga dixital, seguirá habendo literatura que se venda. Venderase poesía, venderanse contos. Probablemente a xente en vez de comprar un libro enteiro, fará como agora que, en vez de comprar un disco enteiro compra unha canción. Pois ao mellor haberá quen compre un poema dun autor ou un conto, non todo o libro. No caso dunha novela comprarán a novela enteira, supoño, non creo que compren un capítulo do medio, sen saber o que pasaba antes ou despois. Quero dicir que todo vai cambiar moito, pero seguirá habendo literatura, doutra maneira, pero seguirá habendo literatura. O que si é certo é que vai cambiar e vains afectar aos escritores, vai afectar aos lectores. Pero xa está acontecendo, as persoas das novas xeracións tedes unha relación distinta co libro da que tiñan as persoas de 30 anos para adiante. De 30 anos para abaixo a xente é cada vez menos lectora de libro. Le máis, pero le na pantalla, e cada vez le menos libros. Esas horas que pasas na pantalla pasando dunha páxina a outra, dun *post* que che envían a través do *Messenger*, conversando, ese tempo é un tempo no que les na pantalla, pero tamén escribes. Cada vez sodes máis a xente nova que usades Internet e ledes máis na pantalla, e escribides máis. Pero é un tempo que che rouba para teres ti un vagar, un tempo de tranquilidade, de poder coller un libro, lelo con calma, metéreste nel, metéreste na historia. O tempo de Internet acaba cada vez máis co tempo da lectura de libros. O libro pide que teñas por diante, polo menos, media hora ou unha hora, e que teñas ademais

tranquilidade, serenidade, repouso, acougo... Cando a xente está conectada á Internet na súa casa, está *on-line*, está conectada. E un libro, a literatura, a ficción, o que che pide é que te desconectes do mundo exterior para metéreste para dentro, para sumíreste na historia. O bo libro é o que nos atrapa e se nos pasan as horas lendo, chámannos para comer, pero nós queremos seguir lendo. E para iso hai que cortar co exterior. Hai unha contradición nas vidas de hoxe. Eu son pesimista sobre a literatura en libro. Probablemente no futuro haxa cada vez máis literatura breve, fragmentaria e cada vez haberá menos novelas longas. Ou non. Ao mellor estou equivocado. Non sei.

Unha obra de Suso de Toro xorde da propia inspiración do momento ou é froito dun traballo sistemático? É dicir, é algo que se vai pensando pouco a pouco ou aparece así sen máis?

As dúas cousas. O que aparece sen mais é a semente. Esta idea, por exemplo, que teño aquí anotada. Se busco neste caderno podo atopar apuntamentos para un conto, para unha canción, para unha novela, para unha obra teatral... Este apuntamento que tomas nun momento é a semente. Cando a semente é forte e ti a deixas traballar e a pos na terra e a regas, entón vén a segunda parte, que é engordala, elaborala, é dicir, ler sobre un tema. Por exemplo, esta idea que teño aquí é sobre a vida de Cristo, sobre os milagres de Cristo, que agora xa está pasada de moda, porque a maioría de vós xa non ides á misa, non sabedes nada de cousas de relixión e todo isto. Pero o cristianismo e as relixións en xeral, a relixiosidade é parte da historia de Occidente, é parte da historia da nosa cultura. A cultura no noso país é profundamente europea e, polo tanto, é parte das nosas tradicións. A partir de aí ocorrúeseme unha idea, incluso un pouco cómica. Se eu quero desenvolver agora esta idea, teño que coller a idea e poñerme a pensar nela. E de novo terei que ir aos Evanxeos, ao Novo Testamento, ler sobre iso, documentarme sobre a vida de Cristo, ler os historiadores sobre a vida de Cristo, pensar no tema, darlle voltas... E fíxome falta tempo para ir dándolle voltas. Ao mellor ao cabo dunhas semanas ou duns meses, xa teño a idea, xa teño o tema e pódome poñer a escribir a novela, podo empezar. Entón é cando me sento, abro o caderno, doulle voltas, busco os personaxes... e entón hai un primeiro día no que xa escribas unha liña e logo un parágrafo. Aí xa estás comezando. Entón, hai un lado que é a semente, a idea que se che ocorre no momento, unha inspiración, digamos, e logo hai outra cousa que é coidar a semente, alimentala, plantala... e ir engordando a árbore. Hai as dúas cousas.

Houbo algunha obra concreta que o levase a acadar esta fama de escritor galego internacional?

Non o sei. Foi o curso dos anos e de moitas obras. Os escritores galegos temos unha dificultade para ser recibidos, atendidos, ou coñecidos noutros países. Dentro de España téñennos encerrados dalgunha maneira. Quero dicir, cando se fala de literatura española, aí non entramos nin os escritores en lingua galega, nin en lingua vasca nin en lingua catalá, senón os escritores en lingua castelá. Eses son os escritores españois e o resto somos unha cousa rara, ás veces deixan saír a un ou dous, aínda que ás veces xa nin lles acorda que existes. Temos problemas, porque claro, os críticos e os editores doutros países como Francia, Alemaña, Italia, Inglaterra, que queren saber que literatura se fai en España, atenden aos periódicos de Madrid, e nos periódicos de Madrid nós temos dificultades para aparecer. Cando os periódicos de Madrid fan o resumo do ano cos libros máis lidos en todo o país só aparecen libros en castelán. Os nosos non aparecen, aínda que estean editados e traducidos ao castelán. Non nos consideran seus. Recordo unha vez que premiaron un libro meu, déronlle o Premio Nacional de Narrativa, escolleron ese libro como o mellor libro do ano escrito en España en calquera das catro linguas que

existen en España. Nun periódico de Madrid un dos críticos dicía "no es un mal escritor, pero, ¿como no escogieron un libro de los nuestros?", e citaba autores madrileños, Almudena Grandes, Javier Marías, Muñoz Molina... esos eran "los nuestros" e eu non era. Como me premiaban a min se non era dos deles! A nós non nos consideran 'de los nuestros'. Para os amos da cultura española nós somos uns intrusos, non somos ben vistos. A min e a moitos máis cústanos pasar ese filtro, necesitamos ser traducidos ao castelán. Un editor alemán normalmente non le en lingua galega, nin en catalán, sempre en lingua española. Que se edita en España? Se estás editado en galego e non che traducen o libro ao castelán tes dificultades para ser editado noutros países. Para min esa carreira para ser considerado un autor internacional, editado noutros países empezou cando me editan *Land Rover* en

castelán, a principios dos noventa. Aí empezou a cousa. Aí tamén percibín unha cousa. Ata ese momento eu tiña catro libros editados en galego, e cando un deses libros foi editado a castelán moita xente en Galiza di "Ah! Agora es un escritor de verdade". Era a mesma novela e tiña a mesma calidade editada en castelán que en galego. Apareces na Televisión Española ou nos periódicos de Madrid e entón, de repente, xa te consideran un escritor importante. O libro é o mesmo. A xente non lle dá aprecio ao que ten aquí ao lado. Comprendín eses mecanismos que funcionan na xente, en todos nós.

Antología de cuentos contemporáneos españoles foi unha obra na que colaborou en 1997 que foi destinada a Polonia para dar a coñecer a variedade cultural española. Por que Polonia? Como naceu este proxecto?

Moitas veces nin te decatás de por que che suceden as cousas. Acabo de estar nunha universidade de Francia, na Sorbona, e non sabía que lían a miña obra con interese alí. O bo que teñen os libros é que son como botellas que envías ao mar. Botas unha mensaxe ao mar e ti non sabes a quen lle chegou. Cada libro chégalle a moita xente pero ti non sabes a quen. Hai persoas que ti non coñeces noutros países que lle dan valor aos teus libros.

No caso de Polonia, fixeron unha antoloxía de literatura española do século XX e escolleron a 10 ou 12 autores, e meteron contos meus. Non sei por que motivo. Para min foi un honor porque era o único autor vivo que había, os outros estaban todos mortos. Ben, creo que daquela Camilo José Cela estaba vivo aínda, tamén estaba Cunqueiro, que tamén é galego, e o resto eran escritores españois que estaban case todos mortos. O bo que ten a literatura é que chega a xente que ti non coñeces. De repente chégache unha sorpresa. Resulta que nunha universidade americana están lendo os teus libros e que te aprecian moito e que están facendo unha

tese doutoral sobre a túa obra. E ti non o sabías. Nin falta que fai.

Cal foi a súa impresión final?

Pois non o lin. Como non sei polaco! (ha!, ha!...) O polaco é unha lingua que eles mesmos din que é moi difícil. Será por iso mesmo que se lles dá moi ben aprender linguas. Os polacos falan moi ben linguas. Falan moi ben o inglés, antes era obrigatorio que falaran o ruso, porque o seu país estaba sometido a Rusia, e aprendían ruso na escola, pero logo se lles preguntabas todos che dicían que non sabían ruso. Víanse obrigados a aprender ruso. Son un país moi aberto ás linguas, e cando aprenden unha, fálana moi ben. Con respecto ao libro, eu creo que nin o vin diante. Asinei un contrato que me enviaron, hai moitos anos xa, pero creo que nunca a vin. E se o vise, total perdo os libros todos! Ademais, tampouco o entendería! Nin sequera sei que contos colleron. Non teño nin idea.

Sabemos que moitos dos seus libros están traducidos ao castelán, pero traducíronse a algunha outra lingua europea?

Pois si. A ver... que eu recorde teño cousas en francés, holandés, grego, checo, italiano, polaco, unha obra teatral en alemán, á parte do portugués, catalán, castelán e contos en inglés.... Non sei, non me dou conta de máis. Pero chega ben polo de agora.

Lituania e Polonia, as súas xentes, paisaxes ou culturas, servíronlle de inspiración para algún libro?

Non me acordo... (ha!, ha!) Nunca estiven en Lituania e non me dou conta de ter escrito sobre Lituania. Pero ao mellor si, porque escribín sobre tantas cousas que xa non me acordo. Escribín sobre Lituania? Non o sei. Non sei.

Pensa que nun futuro podería escribir algo en relación a estes dous países?

Lituania existe na memoria dos nenos que fomos educados na escola franquista porque tiñan un lugar especial no mapa. O franquismo tiña unha guerra ideolóxica a morte co comunismo. Entón Rusia era o mal, encarnaba o mal. E como sabedes, Estonia, Letonia e Lituania, foron tres estados, foron tres países que foron conquistados e sometidos pola Unión Soviética. Cando eu era neno, aparecían sempre no mapa dentro da Unión Soviética, pero distintos. No franquismo polo odio que estimulaban cara a Rusia, ocupábanse moito de recordarnos que eran estados sometidos e ocupados polos rusos. Sempre había algo nos nosos profesores,

unha mensaxe como que eran países especiais. Había algo estraño, algo especial en relación con estes países. Nós, digo na Galiza, na España, temos a idea de que a nosa historia, a historia do noso país, é unha historia dura. Porque a Guerra Civil foi moi traumática e terrible. Pero o que nos aconteceu a nós é moi parecido ao que aconteceu en todo o mundo. A maioría dos países tiveron historias moi duras. Estes países víronse no medio dunha loita nacionalista que se deu en Europa. A Segunda Guerra Mundial foi unha loita entre países, entre nacións, empezando polo Nazismo alemán, o fascismo alemán, o nacionalismo alemán, imperialista, e a Unión Soviética. Entón víronse aí, xusto no lugar onde tropezaban dúas potencias que se repartían Europa. E claro, foron países esmagados, padeceron a fronte de combate, que é onde máis desastre hai, e foron países disputados, que caían dun lado e caían do outro tamén. E teñen unha historia moi complexa. Estes países van ter aínda que facer un proceso que lles vai levar bastantes anos, e que os psicólogos chaman proceso de elaboración.

Elaborar algo quere dicir que nos fai falta tempo para asimilarmos algo traumático, algo duro que aconteceu, un trauma, algún problema grave. Leva moito tempo darlle voltas e asimilalo. É como cando morre unha persoa. Primeiro hai un impacto doloroso pola persoa querida, e logo co paso do tempo vas elaborando, vas

asimilando e vas colocando a memoria do morto no sitio que lle corresponde, e ti segues a vida. Pois eses países teñen unha historia moi traumática, porque hai historias de colaboración co Nazismo, de participar no exterminio dos xudeus, e ao mesmo tempo foron tamén vítimas. Hai historias nas que, ás veces, podemos ser verdugos e outras veces vítimas. Somos as dúas cousas. Eses países vironse entre a Alemaña Nazi e a Unión Soviética e viviron dilemas, as poboacións viviron dilemas moi complicados. Os alemáns aínda están hoxe dándolle voltas ao que fixeron os seus pais, o tema do Nazismo. Na sociedade española aínda lle estamos dando voltas ao que nos fixemos uns aos outros na Guerra Civil. Aínda hoxe. Estes países aínda están empezando, como quen di, porque aínda hai poucos anos desde que

volvieron ser libres. Están aínda empezando a elaborar a historia. Van ter que elaborar a historia na que hai momentos nos que foron vítimas, e na que haberá momentos nos que se teñen que sentir verdugos, ou con responsabilidades. A historia sempre é complicada.

Cando vostede estaba a estudar, que linguas estranxeiras se estudaban daquela?

O século XX en Europa é moi interesante en relación coas linguas. O primeiro terzo do século XX a grande lingua da cultura era o alemán. O alemán era a lingua na que se estudaba ata os anos 30, no caso de España ata a Guerra Civil. A guerra supón un corte de todo. Pero ata ese momento, ata o ano 36, cando a xente estudaba con normalidade os que o facían eran principalmente fillos de familias acomodadas, que estudaban unha carreira universitaria. Eran fillos de xente acomodada, da burguesía e da xente rica. Moita desta xente, logo

de estudar, os que podían, ás veces axudándose de becas - na República houbo becas para que estudaran - marchaban a estudar fóra, sobre todo a Berlín. E a Berlín marchaban os médicos, os enxeñeiros, os químicos, os físicos, os filósofos. Realmente Berlín e as universidades alemás eran o centro do saber, tanto científico, filosófico, como

humanístico. O alemán era daquela a grande lingua. Os universitarios que aprendían unha lingua, estudaban alemán. A gran derrota do Nazismo alemán conduciu a un desastre en moitos sentidos. Tamén foi un desastre para a lingua e a cultura alemá. Porque na posguerra a lingua que se puxo de moda e a lingua que se empezou a estudar, por exemplo en España, foi o francés. Cando os alemáns perden a guerra, a partir dese momento o franquismo non quixo estar cos perdedores, foise arrimando aos americanos. Franco foi moi astuto. Alemaña estaba acabada naqueles anos e o alemán deixouse de estudar. E pasouse a estudar francés. Cando eu empecei o bacharelato, con 9 ou 10 anos, a lingua que empezaba a prosperar xa era o inglés.

É dicir, o inglés estaba superando ao francés como lingua máis estudada. E hoxe en día segue a ser o inglés pola hexemonía, porque, quen gañou a Guerra Mundial? Os americanos. Igual que antes a potencia era Alemaña, que foi unha gran potencia en todos os sentidos, e era a lingua de prestixio e de poder, cando perde a guerra hai un primeiro momento en que a lingua europea é o francés, pero logo, inevitablemente, conforme Estados Unidos desembarca na nosa vida a través da televisión, das películas e da música, pois o inglés acabou desprazando ao francés, que, á súa vez, ocupara o sitio libre que deixara o alemán. Non sei se contestei á pregunta, porque non me acordo de cal era a pregunta. Eu xa fun das primeiras xeracións en que o inglés era o dominante. Diante miña era o francés, e de min para abaixo xa se estudaba en inglés. O cal foi unha mágoa porque o inglés está a resultar, non unha lingua, senón unha colonización. Quero dicir, hai que coñecer o inglés para ler desde un prospecto dun aparato que compras ata para moverte nun aeroporto internacional. Un certo inglés fainos falta. Pero iso non debería impedir o coñecemento do francés, do italiano, do alemán e doutras linguas. O que está a acontecer en España é unha colonización cultural absoluta polos Estados Unidos. Nese sentido estamos ata as narices de Nova York, de Manhattan e da nai que os pariu a todos. Os europeos necesitamos volver a oírnos a nós mesmos. Porque só coñecemos a música en inglés ou en castelán e iso non pode ser. Os galegos temos creación musical na nosa lingua, primeiro de todo. Hai grandes creadores

musicais que contan na nosa lingua en Brasil e en Portugal, pero, sobre todo, en Brasil, que é unha gran potencia cultural en todos os sentidos. Ademais diso, é que xa ninguén canta en Italia? En Francia? Os alemáns non cantan? Non fan películas? Por que non vemos o cinema alemán? Tan malo é que non se pode ver? Na práctica tanto inglés, e tanto Estados Unidos, o que fai é roubarlle espazo ás outras linguas, aos outros países. É unha auténtica colonización.

O noso instituto, nestes momentos está a participar nun proxecto "Comenius" con Polonia e Lituania. Existían programas deste tipo nos seus tempos de estudante?

Nos meus tempos de estudante non había nada. En primeiro lugar, para saír de España había que sacar un pasaporte e incluso ter un certificado da Garda Civil ou do cura da parroquia que dicía "este señor es un buen católico, viene a misa y no es malo" E despois a Garda Civil tiña que dicir "este señor no es un rojo, es afecto al régimen", é dicir, un papel que explicaba que ti eras un bo escravo de Franco, e senón non che deixaban saír. España era como un cuartel ou un seminario, no que curas e militares mandaban en ti. Incluso para emigrar a outros sitios tiñas que ter uns papeis, e dábanchos ou non chos daban, e non che deixaban saír. Había uns policías nas portas, nas aduanas, que controlaban se che deixaban pasar ou non. Non che deixaban entrar libros, non che deixaban entrar

revistas, e daquela non había, como hoxe, a posibilidade de ver televisións doutros países. O único que podías escoitar era a radio. Por iso moita xente escoitaba emisoras estranxeiras, ás agachadas porque estaba prohibido, e escoitabas Radio París, que tiña emisións en castelán, e a BBC de Londres, que chegou a ter programas en galego. Eran países democráticos que daban informacións verdadeiras. Non era como a 'porquería' que nos contaban aquí os militares e os curas franquistas, que nos contaban o que nos querían contar, e mentían o que querían mentir. Entón vivíamos nun mundo cerrado e viaxar... Franco non quería que se viaxase máis que o necesario. Quería que viaxasen os emigrantes. Os emigrantes que ían, primeiro a América, a Arxentina, Cuba, e despois, nos anos 60, os que ían a Alemaña, eses si que lle interesaban, aínda que fosen alí como gando. Porque logo mandaban o diñeiro de volta para España, para a familia e o franquismo, o estado, necesitaba ese diñeiro. Entón si que lle interesaba que os nosos país, os nosos tíos, os nosos avós viaxasen para que enviásen diñeiro. Pero o resto non, porque nos quería ter encerrados. A idea de viaxar para eles era perigosa, sobre todo si traías novas ideas. Porque claro, os que ían a países democráticos vían que alí había liberdade e aquí non e ao volver dicían que isto era un cuartel e non un país. Pois iso, que non había viaxes de ningún tipo... E non había cartos! ha!, ha!, ha!...

Cre que estes proxectos son un bo método para mellorar o inglés dos estudantes? Pensa que tamén axudan noutros aspectos?

O mero feito de saír da túa terra, do teu país, do teu mundo, e ir a un lugar distinto xa é unha experiencia cultural enorme e interesantísima. É que eu non saín da Galiza ata que tiña 21 anos e fun facendo *autostop* ata Barcelona e logo a Lisboa. Naqueles momentos viaxar non só era caro senón que tamén era difícil e complicado. Eu fun cando xa era maior. É unha experiencia moi enriquecedora a oportunidade que tedes de coñecer e de tratar a persoas doutros países, por un lado, e, por outro lado xa é xenial poder ir vós a outro lugar a outra sociedade onde se fala outra lingua, hai outros costumes... Xa digo que é interesantísimo. Esa é a experiencia máis interesante. Sabedes que hai un dito que é "feito un cesto, feito un cento". Pois unha vez que fuches a outro lugar, a outro país que é distinto do teu, cun modo de vida e cuns costumes diferentes, e aprendiches a moverte nesa lingua, vaste poder mover en calquera outro sitio do mundo. Entón esa é unha aprendizaxe moi, moi importante. E o inglés é a ferramenta internacional, como foi o latín noutros momentos. É necesaria para poder coller un avión, para poder hospedarte noutro país... É a lingua internacional.

Estivo ou viaxou algunha vez a Polonia ou Lituania?

Estiven en Polonia hai xa bastantes anos. Pasei moito frío, como corresponde. E pareceume un país moi interesante, cunha xente moi intelixente, por certo. Os polacos son moi abertos aos idiomas, ás culturas. Son un país cunha historia complicada, moi dura. Polonia foi un imperio e iso é unha cousa da que hoxe nos esquecemos. Pero logo estiveron sempre triturados e partidos ao medio entre os teutóns -os alemáns-, e os eslavos -os rusos-, sempre no medio deles, no medio doutros dous imperios. E pasárono moi mal. Tiveron unha historia moi difícil. Pero esa historia tan difícil fixo deles xente moi traballadora, humilde, moi espelida e aberta. Foron capaces de viaxar, de aprender as linguas dos outros e de sobrevivir. É un pouco parecido aos galegos, nese sentido. Coa diferenza de que non teñen o complexo de inferioridade que temos os galegos porque eles si teñen o seu estado e nós, desde o século XV, desde Isabel a Católica, aquel bicho, desde aquela non temos estado.

Se puidese formular un desexo sabendo que se ía cumprir, ata onde desexaría que chegase a súa literatura?

Pois... nin moito nin pouco. Hai algunha literatura que pode ser lida por millóns de persoas en todo o mundo. A miña non é así. Agora ben, si que quixera que fose unha literatura que estivese traducida á maior parte das linguas do mundo. Sabendo que é unha literatura, non para maiorías, tampouco para minorías exquisitas, pero si para un sector de lectores que quere un tipo de literatura de autor. É dicir, hai un tipo de literatura que é para todos os públicos, unha literatura incluso case con receita, que introduce certo tema porque sabe que funciona, certo modo de narrar, certo modo de contar... Ese non é o meu caso. O meu é unha literatura de autor. O que eu prometo aos lectores é que cada libro é o libro que quixen escribir, non para sacar un diñeiro, senón porque era o que quería escribir en cada momento. Pero ao mesmo tempo intento que cada libro funcione. Eu non quero millóns e millóns de lectores, aínda que respecto a Stephen King, adoro a Stephen King, sobre todo ao Stephen King dos primeiros libros, pero non pretendo chegar a millóns de persoas, coma el. Aínda que si me gustaría estar traducido á maior parte das linguas do mundo, sobre todo en Europa. Considérome un autor moi europeo. Aínda que Europa é un continente cansado, creo que neste século vai ter

un renacer, contra o que se di de que cada vez vai ser un continente máis vello, eu creo que vai haber un renacer europeo. Entón gustaríame estar traducido a todas as linguas europeas.

Permítanos a derradeira cuestión como principiantes no mundo da entrevista, hai algo ao que lle gustaría responder pero nunca llo preguntaron?

Esa pregunta tería que pensala, porque levo feito centos de entrevistas e xa me tería que parar a pensar que me gustaría que me preguntaran. Hai unha pregunta, á que contestou García Márquez cunha resposta bastante exacta, que é "para que escribe?", e iso non mo preguntastes.

Para que escribe?

Pois... un escribe para ser visible, para ser visto polos demais. Escribe, en primeiro lugar, para dicirse a si mesmo. Cando un escribe, escribe o que ten dentro, o que leva dentro, o seu mundo. Está sacando de dentro do seu mundo íntimo, da súa imaxinación, da súa sensibilidade, do máis persoal que hai. Está sacando do centro de si mesmo. Escribe, en primeiro lugar, para dicir, para expresarse, pero cando publicas o libro, entón o que queres é ser visto polos demais. E queres que os demais che digan que tes talento. Que existes e que tes talento. García Márquez deu outra contestación que pode ser parecida. Dixo "escribo para ser querido". Pode ser, tamén, pode servir. Eu creo que máis ben escribo para expresarme e publico para ser visto polos demais, para saber que existo. Logo xa habería unha segunda parte psicolóxica de por que unha persoa necesita publicar, e cre que necesita ser vista polos demais. Iso xa é outro tema. Deixámosllo ao psicólogo, non?